

Kristjan Viro röövljõuk Vabadussõja-aegsel Tartumaal

JENS RAEVALD

1919. aasta on läinud Eesti ajalukku kui Eesti vägede otsustavate võitude aeg Vabadussõjas. Õnnetuseks oli see aeg eesti rahvale ka ohvriterohke. Lisaks neile, kes hukkusid sõjatandritel või langesid kommunistliku terrori läbi, nõudsid arvukaid ohvreid epideemiad. Üks selliseid „epideemiaid“ oli kuritegevus, mille tase kerkis Vabadussõja ajal erakordselt kõrgeks.

Kuritegevuse taset mõõdetakse tavaliselt tapmiste arvuga ühel aastal. 1919. aastal tapeti riikliku statistika järgi Eestis 262 inimest. Rohkem on Eestis tapmisi ja mõrvu registreeritud vaid aastatel 1993–1996, mis on jäänud ka rekordiliseks.¹ Tegu pole siiski millegi erakordsega, sest suurte ühiskondlike murrangutega kaasneb tavapäraselt kuritegevuse ajutine kasv.² Paraku ei ole kokku arvatatud ega publitseeritud tapmiste statistikat Vabadussõjale eelnenud aastate kohta, mistõttu ei ole võimalik võrrelda 1919. aastale järgnenud perioodi ajaga, mis sellele eelnes.³ Seega võib praeguses uurimiseisus kindlalt väita vaid seda, et 1919. aasta oli üks viimase 106 aasta vägivaldsemaid.

Üllataval kombel ei ole kuritegevuse ajalugu Eesti ajalookirjutuses suuremat tähelepanu pälvinud. Mõneti parem on seis salakaubanduse uurimisega: põhjalikult on käsitletud illegaalset piiritusevedu Eestist Soome kahe maailmasõja vahelisel perioodil.⁴ Kuritegevusele on mõningast tähelepanu pööratud ka Eesti kriminaalpolitsei ajalugu tutvustavas monograafias⁵ ning seda on käsitletud kahes Tartu

Jens Raevald, doktorant, ajaloo ja arheoloogia instituut, Tartu Ülikool, Jakobi 2, Tartu 51005, raealdinho@gmail.com

¹ L. Mölder. Tahtlikud tapmised ja inimareng Eestis 1991–2018. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2018, lk 21; M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei 1920–1940. Tallinn: Olion, 2007, lk 9, 49, 115; A. Leps. Kuritegevuse seisund, tase, dünaamika ja struktuur Eestis aastatel 1944–89. – Tartu Ülikooli Toimetised 1990, 916, lk 11–27; E. Raska. Kuritegevus Eestis aastatel 1924–1989. – Tartu Ülikooli Toimetised 1990, 889, lk 93–105. Statistikaameti andmeid kuritegevuse kohta alates 1993 vt: https://andmed.stat.ee/et/stat/Lepetatud_tabelid__Sotsiaalelu.%20Arhiiv__eigus%20ja%20turvalisus.%20Arhiiv__kuritegevus (31.03.2025).

² Vt nt M. Lehti. Tahtlikud tapmised Eestis 1990ndatel aastatel. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 1998, lk 77.

³ Varasema perioodi kuritegevuse kohta on küll mõningaid arve esitatud, kuid toonaste halduspiiride erinevuse tõttu Eesti Vabariigi piiridest tuleb nende võrdlemisele hilisema statistikaga suhtuda ettevaatlikult. Nt on Mai Krikk väitnud, et 1912. aastal tapeti Eestis 60 inimest. Eesti omariiklusaja tapmisstatistikaga võrreldes näib see arv olevat liiga väike, et kehtida Eesti ala kohta tervikuna; võimalik, et tegemist on statistikaga Eestimaa kubermangu kohta. Vt M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei, lk 49.

⁴ R. Pullat, R. Pullat. Viinameri. Salapiiritusevedu Läänemerele kahe maailmasõja vahel. Täiendatud väljaanne. Tallinn: Estopol, 2021.

⁵ M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei.

Ülikoolis kaitstud bakalaureusetöös.⁶ Lisaks on üksikutest minevikus korda saadetud sensatsioonilisematest kuritegudest kirjutatud Eesti ajakirjanduses.⁷

Siinse artikli eesmärk ei ole anda ülevaadet Vabadussõja-aegse kuritegevuse kohta laiemalt, vaid võtab lähema vaatluse alla röövlijuugu, mida olemasolevatel andmetel on põhjust pidada üheks Eesti ajaloo verisemaks – vaid mõne kuu jooksul tappis Kristjan Viro koos kahe kaaslasega 12 inimest. Artiklis antakse arhiivimaterjalidele tuginedes esimene põhjalikum ülevaade Viro ja tema jõuguliikmete tegevusest, parandades nende kohta varasemalt käibele lastud vigu, ning vaadeldakse, kuidas politseivõimud ja Eesti avalikkus jõugu veretöödele reageerisid. Peamiste allikatena on kasutatud Viro ja tema kaaslaste kohta Sõjaväe Ringkonnakohtus, Tartu Ringkonnakohtus ja prokuratuuris kokku pandud toimikud, mida säilitatakse Eesti Rahvusarhiivis.

Kristjan Viro jõugu tegevust on varem lühidalt käsitlenud Mai Krikk,⁸ kelle raamatus antud ülevaate ja mõningate täiendavate allikate alusel on Viro jõugu kohta ilmunud artikkel ja *podcast* Postimehe veebiversiooni naisteküljel, mis on nimetatud ülevaatest põhjalikum ja täpsem.⁹ Paraku leiab neist mõlemast vigu nii Viro isikuandmetes kui ka kuupäevades, mil jõuk kuritegusid sooritas. Samuti on petlik nimetatud lugudes loodav üldmulje, justkui seisnuks kõigi 12 mõrva taga Viro isiklikult – tuleb arvestada, et need tapmised sooritati kamba peale kokku.¹⁰

Kristjan Viro jõugu kuritööd lõppesid 1919. aasta sügisel, mil jõugu liikmed üksteise järel kinni võeti. Kuigi tapmist üldine arv Eestis järgnenud aastate jooksul langes, tegutses siinmail ka 1920. aastate alguses mitmeid kurikuulsaid röövmõrtsukaid, kellest tuntuim on Põrmu-Kutt. Põrmust kirjutasid ajalehed, temast tehti karika-tuure ning tema nimi sai justkui jõhkra kurjategija sünonüümiks.¹¹ Erinevalt Viro kambast ei muutnud Põrmu eriliseks mitte tapetute hulk, vaid pikk tegutsemisaeg (1918–1927) ja arvukad põgenemised, mis andsid põhjust temast pidevalt juttu teha. Üksinda tegutsenud röövmõrtsukaist oli ohtlikem Virumaal 1920. ja 1921. aastal tegutsenud Aleksander Pomm, kes tappis viis inimest.¹² Sama palju inimesi mõrvas

⁶ K. Liloson. Hobusevargused Põlva kihelkonnas 19. sajandi lõpul. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2007; V. Kurvits. Varavastased süüteod Narva Politseikohtu materjalides 1918. aastal Saksa okupatsiooni ajal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2022.

⁷ Enamasti on nende autoriks kas Pekka Ereht (Eesti Ekspress) või Tõnis Erilaid (Õhtuleht). Lugusid kuritegudest on ilmunud ka ajakirjas Eesti Ajalugu. Kui tegemist on perioodil 1918–1940 toimunud tapmistega, on need üldjuhul ära märgitud ka raamatus M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei.

⁸ M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei, lk 36.

⁹ D. Lamp. Politseiniku kavalus aitas tabada Tartumaad terroriseerinud ja 12 inimest tapnud Kristjan Viro. 13.11.2021. – Postimees: Naine. <https://naine.postimees.ee/7384110/politseiniku-kavalus-aitas-tabada-tartumaad-terroriseerinud-ja-12-inimest-tapnud-kristjan-viro> (31.03.2024).

¹⁰ M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei, lk 36.

¹¹ Autori valduses on publitseerimata mälestuste vihik, mille andmeil tegutses Tartus 1930. aastate lõpus jälle üks Põrmu-nimeline kurjategija.

¹² P. Ereht. Wabariigi veristajad. – Eesti Ekspress, 9.05.2002. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69055845/wabariigi-veristajad> (31.03.2024).

aastatel 1920–1921 ka Tartumaal tegutsenud Ernst Plaksi jõuk.¹³ See on seltskond, kellega saab vaatluse alla võetud Viro jõuku võrrelda.

Peategelased

Röövlisalg pealik **Kristjan Viro** või Virro, Jaani poeg, oli pärit Tartumaalt nagu kõik ülejäänud kamba liikmedki.¹⁴ Tema isa oli õigeusklik, teenis sulasena ja oli elanud kogu elu koduvallas, kui välja arvata noorusaegne soldatipöli. 1919. aastal elas pere Haaslava valla Igevere külas. Perre oli sündinud seitse last. Kolmest tütest kaks olid surnud, sh üks uppunud lapsena, teine surnud reumasse. Üks poegadest oli isa sõnul „vigane ja pool lollikene“ 23. augustil 1895. aastal¹⁵ sündinud Kristjan oli viiest elusolevast lapsest vanuselt teine.¹⁶ Kaks viimast aastat enne pahandustesse sattumist oli ta töötanud suviti Tartus kärneripoisina, talvel ja kevadel elas aga vanemate juures ja käis metsatööl. Viro oli „valgepiletimees“ – tunnistatud juba enne Esimest maailmasõda pooleldi pimedaks –, mistõttu ei pidanud sõjaväeteenistusse astuma.¹⁷ Silmaviga kajastus ka tema isikukirjelduses:

Tugeva kasvuga ja laiaõlgne. Mütsi ehk kübarat kannab silmade peal ja vaatab „võeriti“, kannab sõduri ja koolipoiste mütsi ja ka riideid.¹⁸

Niisiis oli Viro isik kergesti äratuntav ja võib oletada, et ta polnud ka kõige parem laskur. Samas oli just tema see ühendav lüli, kelle tutvused siinses loos kirjeldatud kurjategijate seltskonna kokku sidusid. 1919. aasta kevadel oli Kristjan Viro 23-aastane ja tegi järgnenud sündmuste käigus kõike: planeeris rööve ja osales neis, tappis inimesi ning varjas ja müüs varastatud kraami. Tõenäoliselt tappis Viro ise kolm inimest.

Tähtsuselt järgmine mees röövlijõugus oli 27-aastane Kavastu vallast pärit **Peeter Kuusk**, Tõnise poeg, kirjelduse järgi „suure kasvuga, blond, väikeste vahakate vurrudega“.¹⁹

1913. aastast teenis ta Vene sõjaväes, kuid sattus 1914. aasta augustis sakslaste kätte vangi. 1917. märtsis põgenes ta sealt koos kaaslasega ja jõudis Peterburi, kus lasi endale valmistada võltsitud dokumendi – selle järgi oli ta „valgepiletimees“, kes polnud kunagi sõjaväes teeninud, ning elukutselt masinist.²⁰ Kohtu- ja politseiasutuste kogutud

¹³ A. Aasmäe. Mitmekordse röövmõrtsuka põgenemisrekord. – Eesti Ajalugu 2018, 1, lk 40–47.

¹⁴ Vallaliikmete nimekirjas perekond Virro, kohtu- ja politseitoimikutes alati Viro või Viru.

¹⁵ Sünnikuupäevad siin ja edaspidi uue kalendri järgi.

¹⁶ Haaslava valla nimejuhatajad: RA, EAA.1047.1.135, k. 177; RA, EAA.1047.1.137, k. 30; RA, EAA.1047.1.139, k. 31. Haaslava valla perekiri: RA, EAA.1047.1.140, k. 86, 126. Teated Kristjani reumasse surnud õest ja vigasest nooremast vennast Johannesest Jaan Viro ülekuulamise protokollist 20.11.1919 (vt RA, ERA.927.3.3421, l. 60). Politsei andmetes on Kristjan Viro kirjutatud ekslikult 10 aastat vanemaks.

¹⁷ RA, ERA.927.3.3421, l. 60, Jaan Viro ülekuulamise protokoll, 20.11.1919.

¹⁸ RA, ERA.927.3.3423, l. 54, Tartu maakonna miilitsaülem Tartu linna miilitsa kriminaalosakonna ülemale, 30.08.1919.

¹⁹ RA, ERA.927.3.3421, l. 24, Tartu maakonna miilitsaülem abi Alatskivi valla vanemmiliitsionäärile, 18.06.1919.

²⁰ RA, ERA.927.3.476, l. 25–26, Peeter Kuuse ülekuulamise protokoll, 10.11.1919.

materjalide ja eriti tunnistajate ütlustest kujunenud mulje põhjal võib arvata, et tegemist oli sadistlike kalduvustega kõrilõikajaga. Tõenäoliselt tappis Kuusk seitse inimest, mis teeb temast suurima ohvrite arvuga mõrtsuka kahe maailmasõja vahelises Eestis.

Salga kolmas ja ühtlasi noorim liige oli 17-aastane **Aleksander Turp**, Juhani poeg, kes elas Tartus Karlova asumis, Vladimiri tn 17. Turp oli käinud neli aastat Tartus algkoolis ja oli ametilt lukksepp.²¹ Tõenäoliselt tappis ta kaks inimest, kuid polnud arvatavasti samavõrd julm kui tema vanemad „kolleegid“. Samuti ei osalenud Turp kõigis kamba ettevõtmistes, vaid tegutses aeg-ajalt eraldi, näiteks koos voorimees Randeriga (vt allpool).

Eelnimetatud kolmel salgaliikmel oli ka mitmeid abilisi, kes toetasid jõugu tegevust, aidates neil varjata nii endid kui ka nende röövitud kraami. Üks selliseid toetajaid oli 34-aastane **Karl Teppan**, Jaani poeg, kes pidas Tartus Karlovas aadressil Pargi tn 8 vürtspoodi. Teppan oli abielus, kuid lasteta. Ta oli neli talve koolis käinud ja teeninud kaks aastat Vene sõjaväes, kuid Eesti väeteenistusest oli ta haiguse tõttu vabastatud.²² Nagu Teppani ametist arvata võib, toetas ta kamba tegevust nii nende varastatud asju müües kui ka kamba liikmeid enda juures majutades.²³

Kamba liikmeid ja varastatud kraami varjates ning varastatud asju edasi müües toetas salka ka 49-aastane **Juula Plaks**, ka Juuli või Julie Plaksi (erinevates allikates on nimekuju erinev), kes lisaks kõigele muule soovitas jõuguliikmetele ka uusi võimalikke ohvreid.²⁴ Plaks elas vaadeldaval ajal Tartus Karlova tn 49 (tänapäeval Kalevi tänav). Ta oli kaks talve koolis käinud („Lugeda vähe oskan, aga kirjutada mitte sugugi“), kuid ei osanud politseiametnikele öelda ei oma sünnikuupäeva ega -aastat. Maailmasõja ajal prostituudina tegutsenud Plaksil oli kaks vallaslast. Ta töötas „kaardipaneja ja soonelausujana“, kuid oli ühtlasi tuntud varastatud kraami edasimüüjana.²⁵

Ükski eelnimetatud isikutest ei olnud varasemalt kohtulikult karistatud. Tõendeid kriminaalse tegevuse kohta enne 1919. aastat on olemas vaid Plaksi kohta, kes tegeles varastatud kraami müügiga juba 1918. aastal.²⁶ Kaht jõuguliiget – Kuuske ja Teppanit – ühendas sõjaväes teenimise kogemus. Kolme osalist – Plaksi, Teppanit

²¹ RA, ERA.1947.3.88, l. 27, Aleksander Turpi ülekuulamise protokoll, 14.10.1919. Tartu Vangimajas koostatud Turpi toimikus (RA, ERA.4360.1.1514) leiab ümbrikust Saksa okupatsiooni aegse isikutunnistuse tema kirjeldusega: 173 cm pikk, blond, hallid silmad.

²² RA, ERA.927.3.3423, l. 78, Karl Teppani ülekuulamise protokoll, 14.11.1919.

²³ RA, ERA.927.3.3422, l. 46, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 13.04.1920.

²⁴ Nt viis Plaksi soovitus Kippastote tapmiseni. Hiljem oli Kuusk Plaksi peale solvunud ja jättis ta saagist ilma, öeldes, et ta neid „inimesi tapma veab, kellel raha ei ole“, vt RA, ERA.927.3.3424, l. 2, Viro, Kuuse, Turpi, Teppani ja Plaksi süüdistusakt, 4.03.1920.

²⁵ RA, ERA.1947.3.408, l. 57, Juula Plaksi ülekuulamise protokoll, 16.11.1919; RA, EAA.1259.1.3335, k. 125, EELK Nõo koguduse personaalraamat.

²⁶ 1921. aastal süüdistati sellal vangis istuvat Plaksit 27.11.1918 Valga-Tartu rongist varastatud asjade enda juures hoidmises. Süüdistusakti järgi töid noored vargad oma noosi Plaksi juurde hoiule. Kohus mõistis Plaksi 16.12.1921 õigeks, leides, et ta ei pidanud teadma, et tegu oli varastatud kraamiga, vt RA, ERA.1947.3.408, l. 91–92, Tartu-Võru Rahukogu kriminaalkohtu jaoskonna otsus, 16.12.1921. Küll mõisteti Plaks süüdi 1918. aasta augustis toimunud varastatud asjade varjamise ja edasimüümise eest, vt RA, ERA.927.3.3424, l. 79, Tartu-Võru Rahukogu l. jsk otsus, 1.12.1921.

ja Turpi – ning lisaks ka hobusevarguses osalenud Antonovit (vt allpool) ühendasid lähestikku asunud elukohad Karlovas. Koolihariduse poolest kuulusid kõik viis väheharitute hulka, kuid päris hariduseta polnud neist keegi.

Nõo laot

1919. aasta 30. aprilli hommikul kell neli asusid kaks Haaslava meest, 23-aastane Kristjan Viro ja 24-aastane **Daniel Märtin**²⁷ teele Nõo²⁸ laada poole, minnes sinna oma hilisemate seletuste kohaselt hobust ostma. Laadaplatsil kohtusid nad tubakakaupmees Kangroga. Viimane oli tuntud oma kauba kehva kvaliteedi poolest, mistõttu ta palus Virol ja Märtinil aidata tal paberosse müüa. Viro müüski 40 pakki paberosse. Kuna Kangro oli jalamees, nõustusid noormehed viima ta pärast laata Haaslava parveni, kust ta kergemini Tartusse pääseks. Kangro oli lubanud meestele tubakaäri eest eetrit osta ja nõnda läks tee peal purjutamiseks. Joomise käigus tekkis tüli raha pärast: Märtin soovis Kangrolt juurde veel 50 marka, kuid viimane keeldus. Seepeale pöörasid noormehed metsateele, seletades Kangrole, et sedakaudu pääsevad nad rutem koju. Sügavale metsa jõudnud, lajatas Viro järsku Kangrole piitsavarrega pähe, nii et too meelemärguse kaotas. Virgudes leidis Kangro end metsapadrikust ilma kuue, saabaste ja mütsita ning lisaks oli talt röövitud umbes 4000 marka, taskukell, rahakott mitmesuguste dokumentidega ja mõned väiksemad asjad.²⁹

Umbes neli tundi pärast röövi, kell 11 õhtul jõudis teade juhtunu kohta Kaitseliidu rühmaülema Johannes Kitselini. Kitsel mõistis Kangrot küsitledes, keda tal tuleb otsida, võttis kaasa kümme kaitseliitlast ja läks Virot kinni võtma. Viro oli juba põgenenud ja teda ei õnnestunudki sel korral tabada. Küll otsiti läbi Viro elukoht ning leiti tema riiete taskust samasuguseid paberossikarpe nagu Kangro juurest metsastki. Märtin saadi kätte kolme versta kauguselt pruudi juurest, kust leiti ka röövitud taskukell ketiga ja rahakott, milles oli pool röövitud 4000 margast. Seega olid süütoendid mõlema laadalise vastu olemas.³⁰

Arreteeritud Märtini jaoks algas nüüd vangipõli, Viro vahetas aga kodus riided ja põgenes Tartusse, kus asus end varjama esiti Aleksander Turbi, hiljem poepidaja Teppani korteris. Seal elas ta kaks kuud. Teppanile oli Viro röövlitegu teada, sest sellest oli kirjutatud 14. mail ajalehes Postimees. Korterist eest Viro ei maksnud, küll aga söögi eest, millelt peremees küsis krõbedat hinda. Teppani aadressile saabusid ka kirjad, mida pruut Virole Udernast saatis.³¹

²⁷ Daniel Märtin oli sündinud Haaslava vallas. Ta oli algharidusega põllutöölaine, popsi poeg. Tema isa Peeter, kes oli toona 80-aastane, oli kirjaoskamatu ja varguse eest kaks korda karistatud. RA, ERA.927.3.3433, l. 14, Daniel Märtini ülekuulamise protokoll, 6.05.1919; Samas, l. 62, Peeter Märtini ülekuulamise protokoll, 14.08.1919. Daniel Märtin oli 10 aastat enne kirjeldatud sündmusi hobusevarguse eest viieks aastaks vangi mõistetud (vt RA, ERA.927.3.3423, l. 55).

²⁸ Siin ja edaspidi on kõik mainitud paigad peale Pihkva, Irboska ja Viljandi toonaselt Tartumaalt.

²⁹ RA, ERA.1947.3.87, l. 4, Viro, Märtini, Plaksi ja Teppani süüdistusakt, 27.01.1920; RA, ERA.927.3.3433, l. 122–123, Viro ülekuulamise protokoll, 25.10.1919.

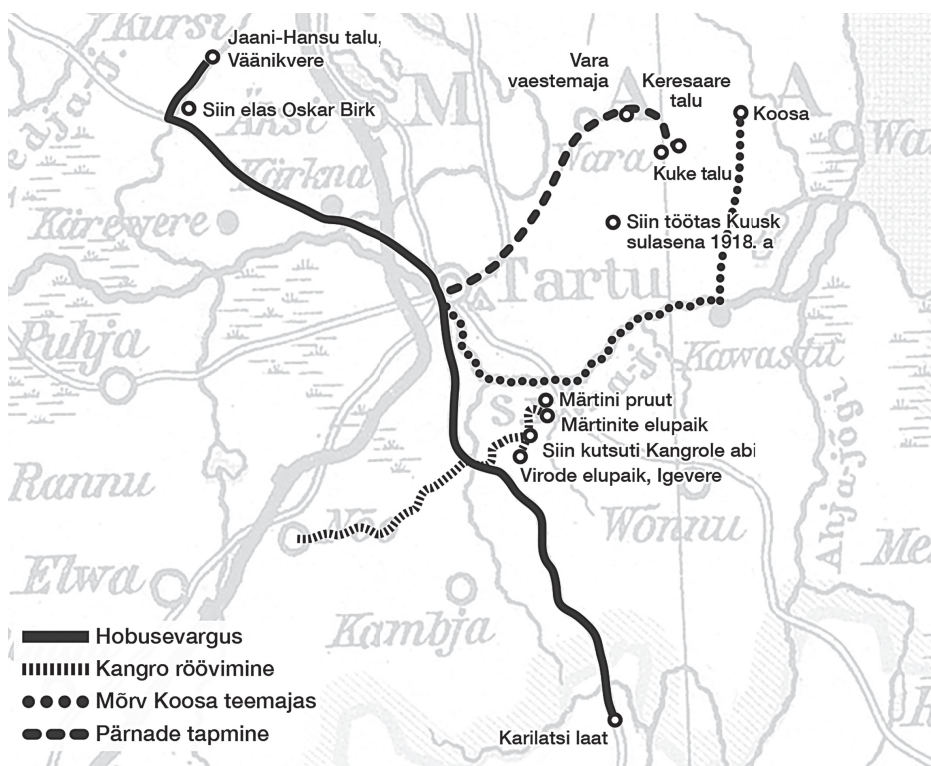
³⁰ RA, ERA.927.3.3433, l. 49, Johannes Kitseli tunnistus, 20.06.1919.

³¹ RA, ERA.1947.3.87, l. 4, Viro, Märtini, Plaksi ja Teppani süüdistusakt, 27.01.1920; Kohalikud teated. Röövimine. – Postimees, 14.05.1919, lk 3.

Pärast laadajärgset röövimist, mille järel õnnestus Kangrol üpris kiiresti abi leida, olevat Viro öelnud:

Enam ei jäta kedagi terveks, vaid raiun tükkideks, et mitte elusse ei tule ja üles anda ei saa.³²

Võimalik, et Virol ei olnud Nõo laadale minnes kavatsust mõnd laadalist paljaks varastada, vaid toimunud rööv kasvas välja juhuslikest asjaoludest. Sündmuse tagajärjed olid noormehe jaoks aga kahtlemata määravad: nüüd, kus Viro oli politsei (1919. aastal ametlikult veel miilits) poolt tagaotsitav, kujunes tal välja elukutselise kurjategija elustiil. Lisaks otsis Virot taga ka röövi ohvriks langenud tubakakaupmees Kangro, kes lubas 1000 marka maksta sellele, kes „Wiru aitab kinni wõtta, nii et hra Kangro oma dokumendid ja raha kätta wõib saada“.³³ Samal päeval kui Virost lehes juttu tehti, saatis tagaotsitav korda juba järgmise kuritöö.

³² RA, ERA.927.3.3423, l. 87, vanemmiilitsionäär Pärna ettekanne Tartu maakonna miilitsa ülemale, 25.08.1919.

³³ Kohalikud teated. Röövimine. – Postimees, 14.05.1919, lk 3.

Hobusevargus

Viro järgmiseks kuriteoks oli hobusevargus. Kuni hobusepasside sisseseadmiseni 1920. aasta sügisel oli see kuriteoliik Eestis laialt levinud ja hobusevargaid keeruline tabada.³⁴ Selgi korral õnnestus see ainult tänu kodaniku valvsusele, kes miilitsale oma tähelepanekutest teada andis.

Vaadeldav hobusevargus pandi toime päev enne järjekordset laata.³⁵ Ööl vastu 14. maid 1919. aastal varastati Sootaga vallas Väänikvere külas asuva Jaani-Hansu talu lukustatud tallist kaks hobust koos vankri ja hobuseriistadega. Peremees hindas kumbagi hobust 6000 marga ning vankrit koos hobuseriistadega 900 marga vääriliseks.

Järgmisel päeval sai Tartu Kriminaalmiilits teada, et hobused on Võrumaal, kust nad saadi ka kellegi Plakki ja Zupsmanni juurest kätte. Plakk seletas, et oli ostnud hobuse 14. mail Karilatsi laadalt Tartu lihunik Luudi käest 4700 margaga, ja Zupsmann, et maksis hobuse eest samal laadal talle tundmatule mehele 4000 marka. Ülekuulamisel kinnitas lihunik Plakki ütlusi ja seletas, et oli hobuse laadal ise tundmatu mehe käest 2000 marga eest ostnud ja siis 4700 marga eest edasi müünud.³⁶

Samal päeval oli Karilatsi laadalt sobivat hobust otsinud ka keegi Paul Ziehr Tartust. Laadaplatsil pakkunud tundmatu mees talle müüa kahte hobust: tätku, kes oli vankri ette rakendatud, ja ruuna, kes jooksis selle taga. Hobused paistnud olevat vahule aetud. Mehed leppisid ruuna müügis kokku, kuid kuna hind – 3200 marka – tundus liiga odav ja müüja andis oma elukoha kohta segaseid seletusi, tundus asi Ziehrile kahtlane ja tehing jäi katki. Tartusse tagasi jõudnud, luges Ziehr ajalehest, et Sootaga vallast olid varastatud hobused, kes olid väga sarnased Karilatsi laadal nähtud loomadega. Paar päeva hiljem nägi Ziehr aga hobusemüüjat ennast Tartus Kaitseliidu 4. jaoskonna staabi trepi peal seismas ning andis kahtlasest mehest miilitsale teada. Kinnivõtmisel selgus, et mees oli Tartu elanik **Jaan Antonov**.³⁷

Ülekuulamistel seletas Antonov, et oli saanud mõni päev enne vargust Tartus kokku Sootaga vallast pärit taluperemehe pojaga, eesnime järgi Oskar, kes teinud talle ettepaneku koos hobusevargile minna. Antonov kutsus Viro kaasa ning kokkulepitud päeval läksidki mehed Sootagasse Oskari juurde. Sealt mindi edasi Jaani-Hansu tallu, kus Viro ja Oskar ronisid pööningu kaudu talli, avasid seestpoolt ukSED ning tõid välja kaks hobust ja vankri. Oskar läinud seejärel koju, samas kui Antonov sõitis koos Viroga otse Karilatsi laadale, kus Viro hobused maha müüs.³⁸

³⁴ M. Krikk. Eesti Kriminaalpolitsei, lk 51–53.

³⁵ Ka 19. sajandi Põlva kihelkonna hobusevargustele oli iseloomulik, et vargus saadeti korda päev enne laata. Vt K. Liloson. Hobusevargused Põlva kihelkonnas 19. sajandi lõpul. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2008, lk 77.

³⁶ RA, ERA.1947.3.74, l. 2–4, Jaan Antonovi, Kristjan Viro, Oskar Birki, Jaan Reimanni ja Johan Luudi süüdistusakt, 21.01.1920.

³⁷ Jaan Antonov (snd 17.11.1889 Luke vallas) elas Tartus Kesk tn 1. Tal oli külakooli haridus ja ta oli kaks aastat teeninud Vene armee suurtükiväes. Oli abielus, kuid lapsi ei olnud. RA, ERA.1947.3.74, l. 14, Jaan Antonovi ülekuulamise protokoll, 26.05.1919.

³⁸ Samas.

Varguse ässitajaks osutus Jaani-Hansu talust kolme versta kaugusel elanud **Oskar Birk**,³⁹ kes oli ühe tunnistaja sõnul „mitu korda Jaani-Hansu talus olnud ja säält hobuseid võtnud“:

[– – –] alles 1919. a veebruarikuul oli tema selles talus öömajal, kusjuures tema hobune tallis oli, mistõttu tema talu sisseseadet väga hästi tundis ja ka teadis, et talus hobused on.⁴⁰

Kuna Antonov oli Birgiga kohtumise ajal hiljuti kastivabrikust tööluusi pärast lahti lastud, oli Birgi „äriplaan“ talle trööstiks ning Viro, kelle kriminaalsest minevikust ei pruukinud Antonovil aimu olla, oli valmis kohe kampa lööma.⁴¹

Uued kaaslased ja esimene mõrtsukatöö

Enne järgmist kuritegu sai Viro endale uue ja püsivama kambamehe, kelleks oli 27-aastane Peeter Kuusk.

Õöl vastu 1919. aasta 27. maid oli Raadi mõisas asuva 2. diviisi tagavarapataljoni 4. iseäralise roodu rahvaväelane Peeter Kuusk sõjaväeosast omavoliliselt lahkunud. Neljatunnise hüppes käigu ajal jõudis Kuusk Toomemäel jalutada ning „Pika Roosi“ nimelise salaviinamüüja käest viina välja pressida. Kuusel oli püss ja teisel viinanõudlejal, samuti hüppes olnud sõduril, mõök. Roosi andis relvastatud välja-pressijatele pool toopi viina ja 150 marka, sest mehed lubasid ta keeldumise korral salaviina müümise eest üles anda.⁴²

Kuuse omavoliline linnaskäik tuli välja ja karistust kartes pages ta 3. juunil uuesti oma väeosast. Kohtunud linnas Viro ja Aleksander Turpiga, otsustasid mehed minna juba samal õhtul Koosasse, et hankida sealt puskarit. Turp võttis kaasa Jaapani täägita püssi, Kuusel oli revolver. Koosa kõrts ehk teemaja, nagu seda keeluseaduse⁴³ ajal nimetati, oli kuulus salaviina ja salatubaka müügi poolest ja teada oli ka selle pere-mehe Karl Kommussare salaärriga kogutud rikkus. 6. juunil 1919. aastal kirjutati Koosa kõrtsmiku kohta ajalehes Postimees:

Raha tuli sisse, et talvel hiired suure kastitäie Vene paberrahasid, seda ta ei salga, puruks järasid. Ta isegi hoobelda, et kümne naela tubaka päält lühikese ajaga kolm tuhat „puhast“ saanud. Mõistagi – müüs ju lahtiselt paberosse 50 penni tükk, aga mis sees oli – kes sest nüüdsel ajal hoolib.⁴⁴

³⁹ Oskar Kaarli poeg Birk (snd 20.11.1890) elas kogu elu Laeva vallas Ivaski talus. Oli abielus, kuid lapsi ei olnud. Sõjaväeteenistusest vabastatud, langetõbine. RA, ERA.1947.3.74, l. 83, Oskar Birki ülekuulamise protokoll, 28.10.1919.

⁴⁰ RA, ERA.1947.3.74, l. 19, Jaan Reimann Tartu-Võru Rahukogule, 18.03.1920. Sama kinnitas Antonov (vt samas, l. 44, Jaan Antonov Tartu-Võru Rahukogule, 25.03.1920).

⁴¹ Samas, l. 44, Antonov Tartu-Võru Rahukogule, 25.03.1920.

⁴² RA, ERA.927.3.3420, l. 33, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 9.04.1920. Toomel jalutamine Peeter Kuuse ülestunnistusest, 1.06.1919 (vt RA, ERA.927.3.476, l. 1).

⁴³ Alkohoolsete jookide müük oli alates 22.08.1914 Vene impeeriumis keelatud. Eesti Vabariik uuendas keeldu 17.11.1918. Vt Piiride kinnipanemine ja alkoholi keeld. – Riigi Teataja 1918, 1, 5.

⁴⁴ Kodumaalt. Kavastust. – Postimees, 6.06.1919, lk 2.

Kõrtsmik ise seda enam lugeda ei saanudki, sest 5. juuni hommikul avastati ta Koosa teemajast vereloigus lebamas. Tapetud oli ka tema naine Liisa. Kohale kutsutud Tartu maakonna 4. jaoskonna Kaitseliidu ülem, kes ruumid tunnistajate juuresolekul läbi vaatas, arvas, et mõrv oli toime pandud eelmisel ööl. Sellest andis tunnistust ka tapetute rõivastus: mõlemad olid aluspesus, perenaisel vaid kasukas pesu peale tõmmatud. Peremehel oli kolju puruks löödud ja kael terava riistaga läbi lõigatud. Perenaine Liisa, keda oli kaks korda tulistatud, lebas rehealuse ukse ees. Samas toas oli laua peal taldrik kolme heeringa ja leivatükiga ning põrandal üks padrunihülss. Oli näha, et tube oli põhjalikult läbi otsitud. Perepoja ütluse järgi olid röövlid kaasa viinud umbes 3000 marka, meesterahva sinise villase ülikonna, 2000 paberossi Makko, 30–40 niidirulli ning tubakat. Noos oli hea – ainuüksi paberosside müügist oleks kõrtsmik saanud 1000 marka.⁴⁵

Hiljem selgus, et kohalikud elanikud olid näinud Koosa küla ja teemaja ümbruses neil päevil kolme kahtlast võõrast.⁴⁶ Kõige lähemalt nägi neid Kivistiku veskimees Peeter Pruul, kelle juures kolm sõdurikuues tundmatut ööl vastu 4. juunit einestasid. Kummalised võõrad teatasid, et lähevad Alatskivist Kavastu praami poole ja esitasid kõiksugu küsimusi majapidamise jõukuse ja öömaja saamise võimaluste kohta. Lõpuks toidu eest raha pakkunud, lahkusid mehed aga hoopis vastupidises suunas. Pruul teatas asjast militsionäärile,⁴⁷ kuid paraku tundis ta meestes Viro, Kuuse ja Turpi ära alles pärast jõugu tabamist.⁴⁸

Esialgu langes kahtlus Kallaste küla pättidele, kolmele vennale Vildele, kes kohaliku militsionääri sõnul „palju tööga tegemist ei teinud“, vaid pigem niisama „ümber luusisid“. 27. juunil võeti nad vahi alla ja paigutati Alatskivi lossi keldrisse, kuid vabastati juba kaks päeva hiljem: kõik kolme võõrast näinud inimesed kinnitasid, et tegu olnud teiste meestega.⁴⁹ Nii olid miilitsal olemas vaid kolme mehe umbkaudsed kirjeldused, neid näinute tunnistused ja meeste jalajäljed. Põhiliseks niidiotsaks peeti Soome päritolu varastatud paberosse, mida otsiti mitmest vallast, kuid edutult.⁵⁰

Hilisemal ülekuulamisel kinnitas Viro, et oli pärast hommikusööki üksi linna tagasi pöördunud ja näinud Kuuske ja Turpi alles paar päeva hiljem, 6. või 7. juunil, kui need olid Tartus tema juurde (Teppani korterisse) tulnud ja rääkinud, et olid ühe

⁴⁵ Viro sõnul röövisid tema sõbrad Kommussarilt kõigest 1500 marka, millest kolmandik ehk 500 marka anti talle. Kui Kommussaride poeg röövitu osas õigust rääkis, valetasid kambamehed varastatud summa Virole väiksemaks. RA, ERA.927.3.3421, l. 2, Viro, Kuuse ja Turpi süüdistusakt, 12.03.1920.

⁴⁶ RA, ERA.927.3.3421, l. 26, Alatskivi vanemmilitsionääri koostatud protokoll, 27.06.1919.

⁴⁷ Samas, l. 16, Peeter Pruuli tunnistus, 5.06.1919.

⁴⁸ Samas, l. 67, Peeter Pruuli tunnistus, 25.11.1919.

⁴⁹ Samas, l. 23, Tartu maakonna miilitsaülevaade abi Alatskivi valla vanemmilitsionäärile, 18.06.1919. Kuigi vennad Villed vabastati juba kaks päeva hiljem, jäi kahtlus rahva seas püsima. Nii parandas ka mölder Pruul 29.08.1919 oma tunnistust, leides, et üks võõrastest ikka pisut ühe Vilde moodi olnud (vt RA, ERA.927.3.3421, l. 39).

⁵⁰ Samas, l. 37, Tartu maakonna miilitsaülevaade abi Elistvere valla vanemmilitsionäärile, 18.06.1919.

teemajapidaja koos naisega maha lasknud ja sealt paberosse, teed ja raha röövinud. Tee ja paberossid müüsid mehed Teppanile, kes oli seega kuriteost teadlik; Virole anti 500 marka.⁵¹ Kui see tõesti nii oli, sai Viro oma kaaslastelt korralikult pügada.

Kindel on see, et jõuguliikmed olid tapnud esimesed inimesed. Initsiatiiv Koosale minekuks oli tulnud Kuuselt, kes oli sealse kandiga rohkem tuttav. Erinevalt eelmisest kahest korrast jäid Viro ja tema kuriteokaaslaste isikud miilitsa jaoks saladusse, mis võimaldas jõugul püsivamalt koonduda.

Laaride tapmine

Kuu aega hiljem, ööl vastu 1919. aasta 2. juulit tapeti Haaslava vallas Igevere külas Tani talu maa peal asuvas popsimajas kolm inimest – pops Kusta Laar, tema naine Anna ja karjapoiss August Alt.

Toimunud veretööd märkasid järgmisel hommikul Laaride naabrid ja andsid sellest teada Kaitseliidule. Kohale ilmunud Kaitseliidu Tartumaa 8. jaoskonna ülem lipnik Lindile avanes järgmine pilt: eeskojast elutuppa viiv uks oli raudkangiga lahti löödud, niisamuti tagakambri uks. Uste lõhkumise ajal olid Laarid ja karjapoiss jooksnud tagakambrisse, kus keegi nad õuest läbi akna maha laskis. Tagatoa põrandal lamasid Kusta Laar ja tema naine Anna, voodi najal lebas poolpüstises asendis karjapoiss. Siingi oli toimunud põhjalik läbiotsimine: elutoas oli puistatud voodikotte, nii et õled olid põrandal, kapiuksed olid avatud ja riided tuba mööda laiali.

Kuna Laaride juures elas ka metsapraaker Aleksander Ehrenbusch, kes oli kadunud, ja samas oli 1. juulil kella kuue ajal öhtul kuulnud Vana-Kuuste metsast kahte püssipauku, saatis lipnik Lint kaitseliitlased metsa läbi otsima. Ehrenbusch leitis umbes poole versta kauguselt tihnikust, 15 sammu kaugusel teest. Ta oli püssiga ligidalt maha lastud, millest andsid tunnistust püssirohu jäljed tapetu näos, paljaks röövitud ning sambla ja puulehtedega kaetud.

Anna Laari taskust leiti raamat, mille vahel oli 83 marka. Taskuraamatu märkustest oli näha, et Laaridel pidi olema 1130 rubla, mis oli nüüd röövlite saagiks langenud. Ehrenbuschilt oli röövitud hõbeuur kullast ketiga, kuldsõrmus, taskunuga ja umbes 500 marka sularaha.

Paar päeva enne tapmist oli Laaride maja juures nähtud kaht püssidega meest, kes olid 30. juuni öhtul kella 11 ajal Laaride juures öhtustanud. Kui see teade vastab tõele, siis kas olid röövlid käinud päev varem Laaride juures maad kuulamas?

1. juuli öhtul kell viis oli Ehrenbusch viibinud parajasti Tani talus, kui Anna Laar tuli ütlema, et keegi mees soovivat temaga palgiostu asjus rääkida. Naabertalu peretütar nägi, kuidas Ehrenbusch seejärel koos võõra mehega Vana-Kuuste metsa poole läks. Mõni aeg hiljem kuulnud ta metsast kahte püssipauku.⁵² Kohalike kirjelduste järgi meenutas üks neist kahest mehest, kes tapmiste eel ümbruskonnas viibisid, välimuselt Kristjan Virot:

⁵¹ Samas, l. 57, Kristjan Viro ülekuulamise protokoll, 19.11.1919.

⁵² RA, ERA.927.3.3423, l. 2, Viro, Kuuse, Turpi, Teppani ja Plaksi süüdistusakt, 19.03.1920.

Keskmist kasvu, u 27 a vana, ümmarguse näoga, kaunis rammus, ilma vurrudeta, pruunid juuksed, räägib kohalikku murrakut, seljas hallist riidest frentš ja selle all roheline vana pintsak. Mustad püksid, inglise moodi lodumüts (soge). Mütsi ees tärn, ankur ja kirves. Jalas pruunikad kitsa säärega saapad. Jaapani karabiiniga.⁵³

Arvatavasti oli rööv korraldatud Viro eestvedamisel, sest Laaride popsikoht jäi Viro kodust vaid kilomeetri kaugusele. Kuuse ülesanne oli Ehrenbusch metsa meelitada.

Peale raha, kulla ja hõbeda saadi saagiks sedavõrd palju linast ja villast riiet, et nii Viro kui Kuusk lasksid endale ülikonna ömmelda. Kangast jäi ülegi, selle müüsid maha Karl Teppan ja Juula Plaks.⁵⁴

Pärnade tapmine

22. juulil 1919. aastal kell seitse hommikul sõitis Tammistu valla Keresaare talu peremees Jakob Pärn oma poega Arturit sõjaväeteenistusse viima. Koju jäid naine Leena ja 19-aastane tütar Pauline. Kui Jakob sama päeva õhtul kella 11 ajal koos teenijaga koju tagasi jõudis, olid maja uksest seestpoolt lukus ning koputamise peale keegi ei avanud. Kuna kõõgiaken oli lahti, ronis ta akna kaudu majja ja leidis toast oma naise ja tütre veel soojad surnukehad.

Kohale kutsuti Tammistu valla vanemmilitatsioonäär Georg Pruel, kes tunnistajate juuresolekul kuriteopaiga üle vaatas. Pauline surnukeha lebas esimeses toas laua all, paremas käes heegeldatud pits ja heegelnõel. Perenaise Leena kõrisõlme ja kaela peal olid kriimustused, kaelas sügav nüri esemega löödud haav. Laua peal seisis poolik purk mustikatega. Eluruumides olid kõikapid ja kastid lahti kistud, kraam põrandale laiali visatud, sängid läbi otsitud.

Mõrtsukad olid kaasa viinud viis uut naisteülikonda, uue talvepalitu, 4–5 siidirätikut, paari kollaseid naistekingi, uued meestepüksid ja pintsaku, voodi-, laua- jm pesu, 20 naela villa, 20 naela villast lõnga, nahast vöö ja 7000 marka raha. See jäi kamba suurimaks noosiks.

Arstlik läbivaatus näitas, et mõlemad naised olid püssist maha lastud, kusjuures Leenat oli enne surma kägistamisega piinatud.

Ühe tunnistaja sõnul nägi ta samal hommikul kella 9–10 paiku kahte meesterahvast Kuke talu poolt mööda sood Keresaare talu poole minemas. Üks oli keskmist kasvu, püss pahemal õlal, teine pikk ja ilma püssita. Kahtlasi mehi oli nähtud veel mitmel pool mujal, sealhulgas Vara vaestemajas. Pärnade sugulane Alvine Hindrikson tunnistab hiljem, et mõni päev enne Pärnade tapmist käinud Peeter Kuusk tema Tartus Raatuse tn 48 asuvas söögimajas paberosse ostmas ja küsinud, kas Artur on juba väeteenistusse võetud ja millal ta sõjaväkke sõidab. Et Artur oli Hindriksonile oma teenistusse minekust rääkinud, vastas Hindrikson, et Artur juba teisipäeval, 22. juulil linnas peab olema. Hindrikson ei osanud seda kahtlaseks pidada, kuna Kuusk

⁵³ RA, ERA.927.3.3422, l. 28, Tartu maakonna miilitsaülem kõigile valla vanematele miilitsionääridele, 5.07.1919.

⁵⁴ RA, ERA.927.3.3423, l. 2, Viro, Kuuse, Turpi, Teppani ja Plaksi süüdistusakt, 19.03.1920.

oli tema söögimajas käies korduvalt Pärnadega juttu ajanud ning pidas Kuuske Pärnade heaks tuttavaks. Alles pärast seda kui Hindrikson luges Postimehest Kuuse põgenemise kohta Mokriku tapmispaigast (vt allpool), hakkas ta Kuuske kahtlustama.⁵⁵

Mõrtsukaid võeti talus vastu kui vanu tuttavaid. Eelmisel suvel, kui Kuusk Keresaare talu lähedal töötas, oli Pauline olnud tema pruut. Sellepärast – nagu hiljem selgus – palus Kuusk, et Viro ise Pauline maha laseks, samas kui ta ise võttis ette tüdruku ema Leena.⁵⁶

Kuigi Keresaare talu asus teistest eemal, lähim naaber oli poole versta kaugusel, nägid ometigi paljud mõrtsukaid talu poole minemas ja sealtpoolt tulemas. Otsiti pikka kasvu mustas mantlis mehi ja kandidaate oli mitmeid. Viro ja Kuusk olid kohalikele korraldajatele tundmatud. Lesk sai koguni kaks anonüümkirja, millest ühes kahtlustati tema naabrit ja teises vallakasakat.⁵⁷ Tõeliste süüdlaste poole hakkasid märgid näitama alles augusti lõpul, mil Plaksi juures toimunud läbiotsimisel leiti Keresaarelt pärit asju.⁵⁸

Kippasto ja Enkide tapmine

7. augustil 1919. aastal kella seitsme ajal õhtul läksid vennad Märt ja Aleksander Laurits oma onu, luhavaht Märt Kippasto majakese juurde, mis seisis Emajõe kaldal, Tähtvere vallas Kohu talu maa peal, et onu kalapüügile kutsuda. Kippasto maja uks oli aga kinni. Ühel vendadest õnnestus avada aken, mis oli jäänud seestpoolt riivi panemata. Tuppa vaadates nägi ta põrandal põhuhunnikut, mille alt paistsid paljad jalad. Kui ta tuppa ronis, leidis ta põhu alt tapetud Ann Enki ning teisest toast surnutena oma onu Märt Kippasto ja Karl Enki. Toakraam oli laiali loobitud, kapid läbi otsitud. Kadunud oli kodukootud pressimata ja pressitud halli riidet, kaks suurt suitsutatud seasinki ja kirjust riidest sumadan. Seinakell veel käis ja arvestades, et seda iga 24 tunni jooksul üles tõmmati ja et Kippastol oli kombeks teha seda õhtul, oli veretöö arvatavasti toime pandud ööl vastu 7. augustit.

Märti oli tulistatud kaela, Anni pähe ja Karli mitmele poole, sealhulgas pähe. Surnukehadel olid käed nõõriga kinni seotud, Annil enne surma kõrv ära lõigatud ning teda oli ka pähe pekstud ja muul moel piinatud.⁵⁹

Ülekuulamisel tunnistas Viro, et seekordse röövimise mõtte käis välja Plaks ning lootus oli saada sealt 30 000 marka. Juba 5. augustil viis Plaks nad Kippasto maja juurde, kuid heinamaal oli inimesi. 6. augustil läksid Viro, Turp ja Kuusk uuesti juba videvikus Kippasto maja juurde – peremees oli parajasti metsa ääres koos ühe kaaslasega viina põletamas. Kui juba valgenema hakkas, läksid mehed Kippasto

⁵⁵ RA, ERA.927.3.3422, l. 69–70, Alvine Hindriksoni tunnistus, 21.10.1919.

⁵⁶ Samas, l. 3–5, Viro, Kuuse, Teppani ja Plaksi süüdistusakt, 17.03.1920.

⁵⁷ Samas, l. 3.

⁵⁸ Samas, l. 11–12, Artur Pärna tunnistus koos vanemmilitsionääri kommentaariga, 24.07.1919; Samas, l. 69, Jakob Pärna tunnistus, 9.10.1919; Samas, l. 71, Amalie Pärna tunnistus, 22.10.1919.

⁵⁹ RA, ERA.927.3.3424, l. 2–3, Viro, Kuuse, Turpi, Teppani ja Plaksi süüdistusakt, 4.03.1920.

juurde, valetasid end sõduriteks ja ähvardasid talle trahvi teha. Kippasto kutsus nad seepeale majja, võttes kaasa 5–6 toopi puskarit. Hakati jooma. Mõne aja pärast asusid mehed Kippastolt raha nõudma, mispeale too nagaani haaras ja hakkas võõraid tulistama. Viro jooksis toast välja revolvri järele, teised mehed avasid tule. Kuusk lasi maha Kippasto ja Karl Enki, Turp naise.⁶⁰

Et Kippasto neid tulistada proovis, võis ehk õigegi olla, kuid meeste mahalaskmine rüseluse käigus ei seleta kinniseotud käsi. Karli tulistati korduvalt. Võib kahtlustada, et esimene lask ei olnudki mõeldud tapmiseks. Naisterahva piinamisega prooviti teada saada, kuhu suuremad rahad on peidetud, ning kui see tulemusi ei andnud, tulistati naisele pähe. Jõugu varasemat käekirja arvestades oli pererahvas igal juhul surmale määratud. Kurjategijate saagiks langes väidetavalt vaid 200 marka.⁶¹

Kuna röövlid ei jäänud saagiga rahule, ründasid nad kohe uuesti: samal päeval jäi preili Uskaja korterivarguse tõttu ilma oma kübarast.⁶²

Erinevalt Laaride ja Pärnade tapmisest mahtus teade Kippasto ja Enkide mõrva kohta ka ajalehte. Ajalehes Postimees kirjutati:

Metsavendade ajad tulevad tagasi, nad on juba kätte jõudnud. Kuuendat aastat kestev veremõll on hää kooli annud kõigile neile, kel ennem kalduvusi oli teisele pussiga pista ehk viiekopikulist vargust toimetada.⁶³

Mingeid juhtlõngasid korrakaitstajatel endiselt ei olnud. Viro oli jätkuvalt tagaotsitav üksnes kevadise maanteeröövi ja hobusevarguse eest, Kuusk aga kui teenistusest ärakaranud sõdur. Ülejäänud kamba liikmeid ei osanud miilits aga kuritegudes veel üldse kahtlustada.

Viro napp pääsemine

21. augustil 1919. aastal läks Tartu linna kriminaalmiilitsa vanemmilitsionäär August Austa ühes ametikaaslaste Niikmani ja Korkoga Juula Plaksi korterisse aadressil Karlova tn 49, et otsida ühe varguse osalisi. Plaksi korter oli tuntud kui varastatud kraami peidu- ja varaste liikumispaik. Parajasti oli Plaksi juures külas Viro 16-aastane vend Johannes, kes kirjeldas oma tunnistuses toimunut järgmiselt:

Mamma saatis 2 toopi piima Juuli Plaksile, et mina Plaksi aadressi ära unustasin, siis läksin mina poodimehe Teppani juurde, kes mind Plaksi juurde juhatas. Teppanit tunnen mina talvest saadik. Kui kriminaalmilitsionäärid Plaksi juure ilmusid, seda pani Plaks eemalt tähele ja ütles sellest minu vennale, kes vastas „Las nad kuradid tulla“ ja ajas mind tuast välja üteldes, et siin tuleb laskmine. Mina tuln sealt ära ja läksin Vladimiri uulitsasse nr. 17 Liine Torbi juure ööseks.

⁶⁰ Samas, l. 36–37, Viro ülekuulamise protokoll, 30.10.1919. Kuuse ülestunnistused 14.11.1919 kinnitasid juhtunut (samas, l. 40). Turp ja Plaks eitasid kõike. Huvitaval kombel oli kõigil kolmel mõrtsukal erinev relv: Virol revolver, Kuusel Jaapani vintpüss ning Turpil haavlipüss.

⁶¹ D. Lamp. Politseiniku kavalus aitas tabada Tartumaad terroriseerinud ja 12 inimest tapnud Kristjan Viro.

⁶² RA, ERA.4610.1.405, l. 8–9, kirjavahetus prokuröriaga, 27.10.1920. Teadaolevalt töötas preili Uskaja prostituudina, vt RA, ERA.2966.1.262, Tartu prostituutide loetelu 12.08.1918.

⁶³ Kohalikud teated. Röövmõrtsukatöö Tähtveres. – Postimees, 8.08.1919, lk 2.

sellega siis hakkam kirja
lõppitama aga pildist ära
mind ilma jätta seda ma jään
ootama.

Elga heaste
Sinu teruiterb
Juulie

22. 8

1919. 8. 22

Ma enam näha, mõtt on ma
naiskõne juhtunud mis ole nagu
tunne alasti ükski olen ma, muud
teevad talul ei ole, muud mehed
on ise oma kodinad ja sööki
töös olme ühes, aga mis needgi
võivad enimesed, sellepärast on
minul kole isand, lähene hea
mehega ära aga vilje palu
kes kinni peab, poole suve peale
ei saa teises kohas enam vilje
palu ja kahe palu on liiga
odas.

Kallis, sa kutsud mind küll
linna aga mull'praege
võimata linna tuler, jale
ükski enam käia sest ma ei

Kirjutatud
8 juulil
1919 aastal

Kallis Lüdamek!

Sain sinu kirjad mõlemad
7 juulil kätte, suur tänu kirja
est et mind ikka mees pead
mõtlesin küll A aga sind enam
ei ole, võtsin igapäev kirja ja
töödi kaks tundi korraga kodu
siis sai küll seda palju kergem
kui enne, olin nõnda hakanud
alasti A ei tahtnud isemast

oleja mõnda puhkama ja kerge kui
kehvade olin ja masinaga läheb
kaks pooleks ära aga süügi ükskõik
ma võtan ette ja lähen linnas
masinaga müügi ma ootan
enne sind meile. Oma wenemast
ei tea ma ka midagi nagu
ta talvel kodus ja võtsem
midagi, sellest on ma nii mure
ja halb.

Nõo kabeli pühak käisin
kabelis seal sein Linnaste
Annaga kokku selle kōest
käisin, kas Kristjani hea
tema arvab et ole ära
wenemast läinud, et sin ei ole
keegi hea näinud.

21. augustil 1919. aastal Kristjan Viro kuuetaskust leitud kirjade hulgas oli ka kiri tema pruudilt, teenijatiudruk Juulielt, kellele Viro oli teinud ettepaneku linnas kokku saada.

RA, ERA.949.2.431

Kuhu põgenes vend Kristjaan, seda mina ei tea. Kristjaaniga ühes Plaksi juures oli veel tema tuttav, keda Petsiks kutsutakse, kes sel ajal kui miilitsionärid tulid, linnas viibis.⁶⁴

Suur vend ei olnud väidetavalt pärast tubakakaupmees Kangro röövimist kodus käinud, kuid linna kingsepaametit õppima saadetud nooremal vennal olid kõigi Kristjani kambameeste asukohad enam-vähem teada.

Plaks seletas saabunud militsionäridele, et tema juures ei viibi ühtegi võõrast. Tuba läbi vaadates silmas Austa sirmi taga seina sees aga väikest ust ja nägi seda lahti tehes, et kastide peale tehtud voodis lamab üks mees. Mees ütles, et on haige ja tuli Plaksi juurde end ravima. Kuna seinal rippusid sõduririided, mõistis Austa, et tegu on kas väejooksiku või vargaga, ning kontrollis rõivaste taskuid, et neis revolvrilt poleks. Relva polnud, kuid taskutes oli mitu kirja ja võltsitud dokument. Austa võttis need kaasa, et paberid suuremas toas läbi vaadata, samal ajal kui teine militsionäär käskis võõral riietuda, et see asja selgitamiseks nendega kriminaalosakonda tuleks. Kui korralvur kummardus padja alla vaatama, andis võõras talle hoobi vastu selga ja haaras teise padja alt revolvri. Võõras, kes polnud keegi muu kui Kristjan Viro, tulistas, kuid ei tabanud, nii et militsionäär pääses kahevõitlusest eluga. Korterist pagenud Austa jooksis Aida tänavale telefonivabriku direktori juurde, et telefoni teel abi kutsuda, kuid abiväe saabumise ajaks oli Virol õnnestunud juba katuselt õunaaeda hüpata ja põgeneda. Seni sündmustest kõrvale jäänud Niikman ajas küll kurjategijat taga ja lasi revolvri trumli tema suunas tühjaks, kuid ei suutnud Virot tabada.⁶⁵

Sellest juhuslikust seigast oleks võinud kergesti alata jõugu paljastamine. Kriminaalmiilits ei osanud aga veel aimatagi, millise tegelase nad käest olid lasknud – oli ju Viro toona tagaotsitav vaid röövi ja varguse, mitte mõrtsukatööde eest. Samuti ei suudetud jõugu olemasolu välja lugeda Kristjani venna tunnistusest. Isegi Plaks, kes kuni kohtumenetluse lõpuni vassis ja kõike eitas, pidi andma politseile vaid ühe tunnistuse, milles kinnitas, et tegu oli talle tundmatu isikuga, kes oli lihtsalt tulnud tema juurde suguhaigust ravima. Plaksil polnud küll meditsiinilist haridust, kuid endise prostituudina oli ta suguhaigustega kokku puutunud ja võis tõesti teada mõningaid ravivõtteid, millega leiba teenida.

Bandiitide elu jätkus endises vaimus: peagi saadeti Tähtvere vallas korda jahuvargus,⁶⁶ mille käigus küll keegi elu ei kaotanud.

Mõrv lõbumajas

Õöl vastu 3. septembrit 1919. aastal oli aadressil Pärna tn 2 asunud lõbumajja kogunenud arvukalt purjus sõdureid ja madruseid, kes hakkasid peagi lõhkuma ja tüli norima. Kaks eriti uljast sõdurikuubedes meest ähvardasid perenaist, 42-aastast Anna

⁶⁴ RA, ERA.927.3.3433, l. 109, Juhannes Virro ülekuulamise protokoll, 22.08.1919.

⁶⁵ Samas, l. 105, August Austa tunnistus, 21.08.1919.

⁶⁶ RA, ERA.927.3.3425, l. 6, protokoll, 18.10.1919. Varguse kuupäeva siit ei selgu.

Schenki⁶⁷ lüüa ja revolvrast tulistada. Schenk läks Puiestee tänaval asuvasse endise Krasnojarski polgu kasarmusse, kuhu nüüd oli paigutatud 2. diviisi tagavarapataljon, otsis üles oma elukaaslase, sõdur Villem Mokriku⁶⁸ ja palus tal appi tulla. Mokrik võttis lõbumajja kaasa kolm sõdurit, sealhulgas Silvester Frommi⁶⁹. Mokrik ja Fromm olid põlised linnamehed, kelle suguseltsid osalesid juba pikemat aega porduäris.

Kuna märatsejad olid juba lõbumajast lahkunud, läks Mokrik koos kolme kaaslasega järgmisesse lõbumajja aadressil Uus tn 29, et märatsenud sõdureid tabada. Lõbumajja astudes silmas Mokrik kahte sõdurit ja ütles kaaslastele, et arvatavasti nad just neid mehi otsivad. Seda kuuldes tõusid sõdurid püsti ja jälitajad nägid, et mõlemal oli revolver käes. Fromm tundis neist ära ühe, väejooksik Peeter Kuuse, ja nagu hiljem selgus, oli Kuuse kaaslane Kristjan Viro. Mokrik ja Fromm võtsid Kuuse ja Viro laua taga istet ning asusid nendega vestlema. Viie minuti pärast haaras Fromm aga Kuusel ühe käega kõrist ja teisega paremast käest, milles Kuusk revolvrit hoidis, ning Mokrik tegi sama Viroga. Mõlemal kurjategijal õnnestus siiski lahti rabelda ning nad avasid tule: Kuusk laskis Mokriku suunas kolm pauku ja Viro kaks, misjärel Mokrik surmavalt haavatuna maha langes.

Kui tulistama hakati, jooksid Mokriku ja Frommi kaaslased lõbumajast välja ning Kuusk ja Viro põgenesid. Lõbumaja saali jäi vaid purjus Küti-nimeline küllaline, kes saabuvaid korrakaitsejaid mõrtsukateks sõimas ja viidi seejärel arestimajja kainenema. Villem Mokrik viidi Tartu linna haigemajja, kus ta peagi suri.⁷⁰

Ei paista, et korraalvurid oleksid astunud tõsisemaid samme mõrtsukate jälitamiseks. Ajalehes Postimees ilmus toimunu kohta 3. septembril küll kümnerealine uudis, kuid Viro isik ei olnud selleks ajaks veel teada. Ajaleht oskas teatada vaid Kuusest ja tema kaasosalisest, kellestki Metsikust.⁷¹ Ajalehe põhitähelepanu kõitsid sõjauudised Lätist ja 2. septembril toimunud kommunistide⁷² Eestist Venemaale saatmine, mis andis omakorda algkapitali uueks lõbumajaseikluseks.

⁶⁷ Anna Emilie Schenk, neiuna Kaddajas, oli sündinud Lukel 31.12.1876. Endine prostituut. Elanud Riia kodanikust abikaasaga Riias ja Tallinnas, misjärel tuli tagasi Tartusse ja asus lõbumaja pidama. Tal oli üks vallastütar. RA, EAA.1259.1.333, k. 441, EELK Nõo koguduse personaalraamat.

⁶⁸ Villem Mokrik sündis 11.06.1883 Tartus, vt RA, EAA.3148.1.145, k. 402, EELK Tartu-Maarja koguduse personaalraamat. Tema noorem õde oli enne Esimest maailmasõda prostituut. Enne Vabadussõda oli Mokrik Schenki teenistuses kelnerina, kuid lasti lahti, sest ilmus purjus peaga tööle, vt RA, ERA.4555.1.60, lõbumajapidaja Anna-Emilie Schenki nõue kelner Willem Mokriku vastu kohalt vabastamise asjus.

⁶⁹ Silvester Fromm (sünd 8.12.1891 Tartus) oli ametilt voorimees. Tema kaks tädi olid lõbunaised ja lõbunaiste seast leidis ta ka endale naise. RA, EAA.5357.1.22, k. 34, EELK Tartu Pauluse koguduse personaalraamat, RA, EAA.3501.3.340, surnud Silvester Frommi vallasvara loetelu.

⁷⁰ RA, ERA.927.3.3425, l. 2, Kristjan Viro ja Peeter Kuuse süüdistusakt, 7.03.1920; Samas, l. 9, Karl Küti tunnistus, 3.09.1919; Samas, l. 16, Rosalie Kärneri tunnistus, 3.09.1919.

⁷¹ Kohalikud teated. Tüli lõbumajas – Postimees, 3.09.1919, lk 3.

⁷² Eestimaa ametiühingute I kongressi laialiajamise käigus 31. augustil 1919 arreteeritud isikutest 76 saadeti 2. septembril üle rindejoone Venemaale. 25 arreteeritud ametiühingutegelast lasti aga samal päeval Irboska jaama lähistel maha.

Jälle lõbumajas. Kuusk jääb vahele

1919. aasta 5. oktoobril oli Tartus aadressil Uus tn 29 asunud lõbumaja rahvast täis. Põhiosa klientidest olid suurtükilaeva Taara madrused, kes pidid minema järgmisel päeval lahingülesannet täitma.⁷³ Ent lõbutsejate seas oli ka kaks väejooksikut – Peipsi rannavalve veltveebel Johannes Poots⁷⁴ ja meile juba tuttav Peeter Kuusk, kes kulutasid mõlemad vägivaldsel teel soetatud varandust. Poots ütles hiljem ülekuulamisel, et oli saanud suurema koguse raha ja revolvri 2. septembril Irboskas toimunud kommunistide mahalaskmisel.⁷⁵

Äkitselt hüüdsid lõbunaised, et maja on sõdurite poolt ümber piiratud (seejuures olid sõdurid alguses kogemata sisse piiranud naabermaja). Teate peale pani Poots ees jooksu, Kuusk talle järele. Mehed jooksid üle hoovi ja läbi lahtise värava Kalda tänavale, sealt edasi jõe äärde. Ent Pärnumaalt pärit sõdur Mihkel Oidermann jõudis neile järele, kuigi põgenejad teda tulistasid. Oidermann sundis mehi käsi üles tõstma ja seletas, et tegu on vaid öölubasid kontrolliva patrulliga. Poots ja Kuusk ei andnud alla ja sihtisid sõdurit, kuni teised rahvaväelased neile järele jõudsid ja põgenikud ümber piirasid. Sõdurid mürdsid mõlemad mehed jõuga maha ja viisid vahistatult pataljoni peavahti.⁷⁶

2. diviisi tagavarapataljoni peavahist toimetati Kuusk edasi maakonna vangimajja Jaani tänaval. Sellega oli Peeter Kuusk kinni võetud ja eluga ta enam vanglast välja ei pääsenud.⁷⁷

⁷³ A. Oll. Eesti merevägi Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn: Argo, 2023, lk 383, 385, 392, 396, 466. Taara (end Tsesarevitš Aleksei ja Narodnik) oli 1915. aastal suurtükilaevaks kohandatud reisiaurik, millest sai 1920. aasta märtsis uuesti reisilaev. Taaral oli 28 madrust. Taara madruste viibimise kohta lõbumajas vt RA, ERA.927.3.476, l. 28, Johannes Eduard Pootsi ülekuulamise protokoll, 10.11.1919.

⁷⁴ Johannes Eduard Poots (snd 22.01.1896 Veski vallas) astus vabatahtlikuna Eesti rahvaväkke. Teenis hävitajal Lennuk, Dessantpataljonis ja Peipsi rannavalves. 6.07.1919 oli Varnja külas teenistuses olles purjus, peksis ja ähvardas teda keelama tulnud kaitseliitlasi. Enda väitel jäi augustis paadiga Tartusse tulekul tormi kätte ja sattus Pihkvasse, kus endast ette ei kandnud. Tegelikult põgenes ilmselt karistust kartes. Karistati väejooksu eest hiljem 1,5-kuulise vangistusega, seejärel jätkas demobiliseerimiseni teenistust suurtükilaev Meeme peal. Pärast sõda lõi pere, kuid jättis oma naise lastega maha ning läks Ameerikasse, hiljem naasis Eestisse. Tema õde oli prostituut ja noorem vend istus vangis. RA, ERA.927.3.476, l. 28, Pootsi ülekuulamise protokoll, 10.11.1919; TLA.1358.2.55, k. 138, EELK Tallinna Jaani koguduse personaalraamat; RA, EAA.5357.1.66, k. 50, 54, EELK Tartu Pauluse koguduse personaalraamat; TLA.186.1.440, k. 44, Tallinna politsei 6. jaoskond, isikutunnistuste kontsud.

⁷⁵ Pootsi seletuse järgi ei leidnud Irboska veretöö korraldaja 2. soomusrongi ülem kapten Lepp kommunistide mahalaskjaid muidu, kui lubas igal osalisel võtta endale tapetud kommunistide vara, vt RA, ERA.927.3.476, l. 28, Pootsi ülekuulamise protokoll, 10.11.1919.

⁷⁶ RA, ERA.927.3.476, l. 14–28, Kuuse, Oidermanni ja Pootsi tunnistused, 6.10.1919, ja ülekuulamise protokollid, 10.11.1919.

⁷⁷ RA, ERA.4360.1.798, l. 1, 2. jalaväediviisi tagavarapataljoni kohtu asjaajaja Tartu vangimaja ülemale, 25.10.1919.

Kamba kinnivõtmine, kohus ja karistused

Kuuse vangistamise järel asus miilits lõpuks tegutsema. 7. oktoobril anti korraldus kõigi Kuuse kaasosaliste vahistamiseks.

8. oktoobril võeti kinni Aleksander Turp ja 13. oktoobril Turbi sõber ja kaasosaline Johannes Rander⁷⁸ – jõugu teenistuses olnud 18-aastane voorimees, kes osales nii augustis toimunud Tähtvere jahuvarguses kui 23. septembril Oa tänaval asunud poe „läbiotsimisel“, et sealt viina leida (viina küll ei leitud ja muud ei varastatud).⁷⁹

14. oktoobril jõudis järg Juula Plaksini, kes oli sügisel linnast eemal, et mitte pälvitada korralvalvurite tähelepanu.⁸⁰ Oktoobris (teadmata päeval) võeti kinni Karl Teppan ning ilmselt viimasena, 17. oktoobril, langes politseiametnike kätte Kristjan Viro.⁸¹

Kuidas jõugu peamees lõpuks kinni nabiti? Nagu kaks kuud varem, sekkus selgi korral asjade käiku militsionäär August Austa. Nimelt oli Tartu kriminaalpolitsei saanud kaebuse lihunik Baueri peale, kelle juurde Austa saadeti asja uurima. Kui ta lihuniku Pihkva tn 54 (praegu Võru tänav) asunud korterisse astus, märkas ta, et keegi lipsas kiiruga tagatuppa.

Asi tundus kahtlane, kuid kogenud militsionäärina (Austa oli töötanud politseis 15 aastat) otsustas ta läheneda asjale kavalusega. Ta teatas lihunikule, et kaebus pole midagi tõsist ja protokoll saaks sealsamas ära vormistada. Ainus mure: vaja on manukat! „Kas lihunikuhärral pole ehk mõnd tunnistajat käepärast? Ma nagu nägin, et keegi läks tagatuppa,“ märkis Austa justkui muuseas ja küsis, kas too isik ei võiks tunnistajaks tulla.

Lihuniku sõnul oli tegemist Tartumaa mõisavalitsejaga, kes tuli lihakraami soetama, ja Austa vastas, et sedavõrd väärikas isik sobib manukaks suurepäraselt. Viro, kes oli sonimütsi sügavalt pähe tõmmanud, kutsutigi tagatoast välja. Nii kui Austa „mõisahärrat“ silmas, tundis ta ära oma „vana sõbra“ ja rabas Viro haardesse. Järgnenud rüseluses jäi kriminaalpolitseinik peale – Austa suutis Viro kinni siduda, olgugi et tollel oli laetud revolver.⁸²

Algasid ülekuulamised, mille käigus hakkas Kristjan Viro andma juba 18. oktoobril puhtsüdamlikke ülestunnistusi. Kuigi osa tema väiteid ei näi olevat teiste tunnistuste valguses tõesed, klappis Viro jutt üldjoontes kampa mittekuulunud tunnistajate ütlustega. Seetõttu on sündmuste rekonstrueerimisel kasutatud enim just Viro ütlusi. Kuuse jutt seevastu läks kõigi ülejäänud tunnistustega tihti vastuollu. Oma kaasosaliste varjamiseks tavatses Kuusk rääkida, kuidas ta elas Viljandis sugulaste juures, söögimajades, heinaküünides ja muudes taolistes kohtades, kannatades

⁷⁸ Johannes Rander (snd 25.09.1901) elas Tartus Valentini tn 27-1. Kolm aastat Jüri kiriku õigeusu koolis käinud (ise oli luterlane). Ametilt algul pagar, 1919. aastal voorimees. Vt RA, ERA.1947.3.88, l. 16, Johannes Randeri ülekuulamise protokoll, 13.10.1919.

⁷⁹ RA, ERA.1947.3.88, l. 57, Tartu-Võru Rahukogu 1. kriminaaljaoskonna otsus, 15.04.1920.

⁸⁰ RA, ERA.927.3.3433, l. 116-117, Juula Plaksi ülekuulamise protokoll, 14.10.1919.

⁸¹ RA, ERA.1356.4.446, l. 2, Kristjan Viro kassatsioonkaebus Riigikohtule, 14.04.1920.

⁸² D. Lamp. Politseiniku kavalus aitas tabada Tartumaad terroriseerinud ja 12 inimest tapnud Kristjan Viro.

pidevalt nälga ja külma.⁸³ Võimalik, et Kuusk oli sellistki elu kogenud, kuid suurema osa ajast elas ta siiski Tartus, näiteks Plaksi juures.

Märtin suhtus oma süü ülestunnistamisse algusest peale eitavalt ja saatis uurijatele kirju, milles nõudis enda kiiret vabastamist ja temalt ära võetud raha tagastamist. Märtini sõnul läks ta laadale hobust ostma omaenda säästude eest ning sama kinnitasid tema lähedased.⁸⁴

Samuti eitas oma süüd täielikult Juula Plaks, kes väitis, et Viro andis ta üles üksnes viha pärast. Nii nagu Märtin, rõhus ka Plaks asjaolule, et on pere ainuke toitja:

Palun südamest alandlikult teie omavägilist kõrkust mind kohtun vabast mõista sest et minul vana kaheksakümne astane ema ja kaks ala ealist last ühetestkümnend astad vana peavad tõeste nälja surma surema kui mina kavemast aiast kinni pean jääma, sis palun mitte minu palved tähele panemata jäta.⁸⁵

Karistused raskemate kuritegude eest mõistis Sõjaväe Ringkonnakohus jõuguliikmetele 12. ja 13. aprillil 1920. aastal:

Kristjan Virole mõisteti kuues süüasjas karistuseks surmanuhtlus mahalaskmise läbi.

Peeter Kuusele mõisteti viies süüasjas karistuseks surmanuhtlus mahalaskmise läbi.

Karl Teppan määrati Pärnade tapmise asjus mahalaskmisele, teistes kaasustes sai ta karistuseks 15 aastat sunnitööd või mõisteti õigeks.

Juula Plaks sai Kippasto ja Enkide tapmise asjus karistuseks mahalaskmise, teistes kaasustes 15 aastat sunnitööd või mõisteti õigeks.

Daniel Märtin määrati mahalaskmisele.

Aleksander Turp kui alaealine sai kolmel korral karistusteks eluaegse sunnitöö.⁸⁶

Hobusevarguse ja teiste väiksemate asjade üle mõistis kohut Tartu-Võru Rahukogu I kriminaaljaoskond, mis määras 15. ja 16. aprillil 1920 järgmised karistused:

Jaan Antonovile üks aasta ja 6 kuud vangistust, millest 10 kuud ja 25 päeva olid juba eelvangistuses kantud. Antonov vabanes 22. novembril 1920. aastal.

Oskar Birkile üks aasta ja 6 kuud vangistust, millest 18 päeva olid kantud eelvangistuses. Langetõbine Birk suri Tallinna Keskvangimaja haigemajas 20. märtsil 1921. aastal.⁸⁷

⁸³ RA, ERA.927.3.476, l. 14, Peeter Kuuse tunnistus, 6.10.1919.

⁸⁴ RA, ERA.927.3.3433, l. 53–54, Daniel Märtini palvekirjad Tartu III jaoskonna uurijale, 25.06.1919 ja 2.07.1919; Samas, l. 66, Leena Vohla tunnistus, 14.08.1919; Samas, l. 147, Daniel Märtini palvekiri, 4.11.1919.

⁸⁵ Samas, l. 47, Juula Plaksi palvekiri kohtule, 31.03.1920.

⁸⁶ Samas, l. 46, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 12.04.1920; RA, ERA.1911.1.560, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 13.04.1920 (pag-ta); RA, ERA.927.3.3423, l. 50, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 12.04.1920; RA, ERA.927.3.3422, l. 46, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 13.04.1920.

⁸⁷ RA, ERA.1947.3.74, l. 67–68, Tartu-Võru Rahukogu I kriminaaljaoskonna otsus, 16.04.1920. Andmed Antonovi vabanemisest ja Birki surmast samas, l. 107, kohtupalati prokurööri teated Tartu-Võru Rahukogule 17.01.1921 ja 12.12.1921. Virole mõisteti hobusevarguses osalemise eest 1 aasta ja 6 kuud vangistust.

Johannes Rander mõisteti ühes väljapressimise juhtumises õigeks, kuid tema karistus jahuvarguse eest ei ole teada. Ta vabastati 17. aprillil 1920.⁸⁸

Miilitsa eest põgenemise eest määrati Virole kuus ja Plaksile kolm aastat vangistust, kuid need karistused olid teiste Sõjaväe Ringkonnakohtu määratute kõrval tühised.⁸⁹ Natalie Uskaja korteris toimunud varguse eest kedagi ei karistatud: see kohtuasi lõpetati süüdlaste surma tõttu.⁹⁰

Peeter Kuusk lasti maha 4. mail 1920. aastal. Tema oli esimene, sest sõdurina ei olnud tal võimalust edasi kaevata Riigikohtusse (nagu tegi Viro), vaid kindralmajor Larkale, kes kaebust menetlusse ei võtnud ning karistuse kinnitas.⁹¹ Kristjan Viro lasti maha sama aasta 5. oktoobril⁹² ning Daniel Märtin 7. detsembril.⁹³

Karl Teppanile andis Asutav Kogu armu ja tema karistus muudeti 17. septembril 1920. aastal eluaegseks sunnitööks.⁹⁴ 1921. aastal kergendas Sõjaväe Ringkonnakohus karistust veelgi, vähendades kinnipidamisaja 15 aastale ning 25. septembril 1928. aastal vabastati 43-aastane Teppan pärast kaheksat vangipõlves veedetud aastat ennetähtaegselt.⁹⁵ Tema naine oli jõudnud vahepeal lahutuse sisse anda ja abielluda teisega.⁹⁶

Ka Plaksile andis Asutav Kogu armu ja temagi karistus muudeti 17. septembril 1920. aastal eluaegseks sunnitööks.⁹⁷ 2. märtsil 1928. aastal vähendas Vabariigi Valitsus seda 15 aastale ja sama aasta 1. septembril ta vabastati,⁹⁸ kuid suri kõigest 15 päeva hiljem.⁹⁹

Aleksander Turpi vanglast vabanemise aeg ei ole teada.

Kokkuvõtteks

Kristjan Viro, Peeter Kuusk ja Aleksander Turp tapsid kolme peale 12 inimest, mis muudab nende jõugu üheks julmimaks Eesti ajaloos. Neist enim inimesi (kokku

⁸⁸ Õigeksmõistev otsus Oa tänaval toime pandud väljapressimise osas, vt RA, ERA.1947.3.88, l. 57, Tartu-Võru Rahukogu I kriminaaljaoskonna otsus Turpi ja Randeri osas, 15.04.1920. Jahuvarguse toimik ei ole säilinud. Rander sai Tartu vanglast välja 17.04.1920 (RA, ERA.4360.1.1241).

⁸⁹ RA, ERA.927.3.3438, l. 37, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 13.04.1920.

⁹⁰ RA, ERA.4610.1.405, l. 9, kirjavahetus prokuröriaga, 27.10.1920.

⁹¹ RA, ERA.4360.1.798, sõjaministri abi kindral Larka resolutsioon, 22.04.1920, Tartu linna kaitseliidu jaoskonnaülevaade teade surmaotsuse täideviimisest, 4.05.1920. Viro, Teppani ja Plaksi kassatsioonkaebused Riigikohtule vastavalt 14.04.1920, 14.04.1920 ja 15.04.1920 (vt RA, ERA.1356.4.446, l. 2–4).

⁹² RA, ERA.4610.1.405, l. 8, kirjavahetus prokuröriaga, 28.10.1920.

⁹³ RA, ERA.927.3.3433, l. 58, sõjaväeprokurör Sõjaväe Ringkonnakohtule, 7.12.1920. Märtin lasti maha Tartus öösel kl 2.30.

⁹⁴ RA, ERA.1911.1.560, l. 3, Asutava Kogu otsus, 17.09.1920.

⁹⁵ RA, ERA.927.3.2434, l. 74, Sõjaväe Ringkonnakohtu otsus, 15.11.1921; RA, ERA.1911.1.560, Tartu vangimaja ülevaade teateleht, 25.09.1928 (pag-ta).

⁹⁶ RA, EAA.3150.1.761, k. 41, EELK Tartu Peetri koguduse personaalraamat.

⁹⁷ RA, ERA.1911.1.560, l. 3, Asutava Kogu otsus, 17.09.1920.

⁹⁸ RA, ERA.927.3.3422, (pag-ta), kohtupalati kiri sõjaprokurörile, 28.09.1928.

⁹⁹ RA, EAA.1259.1.3335, l. 125, EELK Nõo koguduse personaalraamat.

seitse) mõrvanud Peeter Kuusk on ühtlasi suurima ohvrite arvuga mõrtsukas kahe maailmasõja vahelises Eestis. Jõuk tegutses alates 1919. aasta juunist vähemalt septembrini ning nende teekond elukutselisteks kurjategijateks oli väga kiire. Näiteks sai Peeter Kuusest röövmõrtsukas vaid nädal pärast sõjaväest deserteerimist. Viro langetas otsuse tappa edaspidi kõik röövide tunnistajad aga juba pärast oma esimest vargust. Veretööd olid osa röövimistaktikast ning inimesi tapeti tunnistajate hävitamiseks, mõnikord neid ka teabe hankimiseks piinates, või juhusliku tüli käigus.

Aja jooksul jõugu sooritatud röövmõrvade sagedus kasvas – kui Kommussaride ja Laaride tapmise vahele jäi peaaegu kuu, siis Laaride tapmisest Pärnade mõrvamiseni kolm nädalat ja sealt Kippasto ja Enkide tapmiseni vaid kaks nädalat. Alates septembrist jõuk enam üheskoos rööve ei sooritanud, vähemalt puuduvad selle kohta andmed. Võib arvata, et Virol ja Kuusel raha jätkus, sest mille eest nad muidu lõbumajas pummeldanuks. Samas ei saa välistada sedagi, et augustis-septembris toimunud röövid jäid korrakaitsetel avastamata.

Miilits vahistas jõugu liikmed oktoobrikuu jooksul. Jõuguga seotud isikute vahelejäämised olid juhuslikku laadi ning esimesed vahistajad olid Kaitseliit, mis võttis kinni Viro esimese kuriteokaaslase Daniel Märtini, ja Rahvavägi, mille sõduritel õnnestus kinni nabida jõuguliige Peeter Kuusk. Alles seejärel sekkus kurjategijate tabamisse jõulisemalt kriminaalpolitsei.

Suurt ühiskondlikku tähelepanu jõuk ei pälvinud, sest selle olemasolu ja tegevuse ulatus said teatavaks alles kohtuliku uurimise käigus – 1919. aasta suvel ei osatud toimunud tapatöid veel omavahel siduda. Pealegi oli Kristjan Viro kohta kuni Peeter Kuuse vahistamiseni teada vaid metsas sooritatud rööv, mis lõppes ohvrile paari muhu ja kaasas olnud vara kaotusega, ning tosin päeva hiljem toime pandud hobusevargus.

Ometi oli seegi vähene, mis jõugu tegevuse kohta ajalehte jõudis, suure tähtsusega. Härra Ziehr, kes nägi laadal kahtlaselt odavaid hobuseid, sai oma kahtlustele kinnitust just läbi ajaleheteate. Samuti sai Viro nimi mingil määral tuntuks kui tema röövlitembust ajalehes kirjutati. Avalik tapmine lõbumajas äratas aga juba selgelt avalikku tähelepanu.

Märkimist väärib seegi, et osa ühiskonnast suhtus kurjategijaisse sallivalt. Nii ei lasknud Uue tänava lõbunaised end häirida faktist, et Peeter Kuusk oli vaid kuu aega varem maha lasknud teise tuntud lõbumaja pidaja elukaaslase, vaid hoiatasid teda haarangu eest, nii et mees minema pääses.

Karistused jõugu liikmetele olid karmid: selle kaks peameest – Kristjan Viro ja Peeter Kuusk – ning Viro kuriteokaaslane Daniel Martin lasti maha ning ülejäänutele määrati pikad vanglakaristused.